

Курінний О. В.

АНГЛОСАКСОНСЬКА МОДЕЛЬ (ТРАДИЦІЯ) РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НАЦІЙ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто механізми забезпечення й імплементації права на політичне самовизначення у правових системах основних держав загального права.

Ключові слова: право на самовизначення, англосаксонська традиція, Сполучене Королівство, Північна Ірландія, Канада, Квебек, Нунавут, автономія.

У статті на основі прецедентів санкціонування за окремими спільнотами (регіонами «країнами» Сполученого Королівства, а також провінцією та корінним народом Канади) права на самовизначення (сецесію чи автономію) вирішено специфіку реалізації права на політичне самовизначення в державах англійського права, окреслено основні риси такої моделі захисту прав етнічних груп (національних меншин і корінних народів).

На відміну від багатьох держав континентальної Європи, правова традиція Сполученого Королівства та інших держав англосаксонської правової сім'ї (сім'ї загального права) визнає і сприяє реалізації націями (етнічними групами) права на самовизначення. У цих державах до меншитарних етнічних груп застосовується політика ієрархічного культурного плюралізму і «перманентної диференційованої інкорпорації»: зокрема, попри беззаперечне визнання в Сполученому Королівстві провідної ролі мови та культури англійської спільноти, в державі з давніх часів утвердилося сприйняття її суспільства як поділеного на регіональні, етнічні й інші, які конкурують між собою, соціальні групи зі своїми локальними особливостями, цілями й інтересами, що історично зумовило ведення Сполученим Королівством загалом толерантної політики з широкою підтримкою меншин [5] і з відносно лояльним ставленням держави до автономних прагнень населення колись приєднаних до історичної Англії областей, зокрема Ірландії, Шотландії та Уельсу.

Така позиція Великої Британії може бути пояснена низкою історичних особливостей держави, на відміну від розвитку континентальних країн Західної Європи: первинним формуванням королівства Англії шляхом об'єднання декількох дрібних ранньофеодальних державних утворень із подальшим дещо спізним приєднанням до Королівства решти держав

Британського острова та Ірландії, а також незначним рівнем феодальної роздробленості за Середньовіччя. На відміну від феодально роздроблених іще у пізньому Середньовіччі Франції та Німеччини, що потенційно могли поглинутися сусідами, для географічно захищеної, значно ціліснішої Англії буржуазна революція не стала боротьбою за національну унітарну державу, населення ж автономних утворень («країн») не сприймалося органічною частиною єдиної нації-держави англійців.

Тому владні кола Сполученого Королівства погодилися на відокремлення колоній (Канади, Австралії) та Ірландії, а на сьогодні не заперечують і можливості здобуття самостійності Шотландією: так, політичну угоду щодо порядку проведення референдуму щодо незалежності «країни» восени 2014 р. було підписано 15 жовтня 2012 р. урядами Сполученого Королівства та Шотландії [1].

Варто пам'ятати, що ірландці-католики повсякчас перебували у меншості щодо лояльного до Великої Британії протестантського населення регіону. Так, Ольстерська юніоністська партія завжди мала більшість у Парламенті Північної Ірландії, належна їй кількість місць ніколи не була нижче 30 (з 52). Однак Парламент Сполученого Королівства спершу не планував виділяти територію Північної Ірландії, надалі ж прагнув лише забезпечити справедливе територіальне розмежування, а також проводив референдум щодо приєднання регіону до Республіки Ірландія. Але той референдум бойкотувався етнічними ірландцями, впевненими в упередженості його результатів, як наслідок – прихильники єдності з Британією здобули переважну більшість голосів. Багаторічне протистояння завершилось укладанням Белфастської (Страсноп'ятничної) угоди між урядами Сполученого Королівства та Республіки Ірландія (ратифікована парламентами

держав) і між провідними політичними силами Північної Ірландії, яка встановила автономію Ольстеру і визнала право на самовизначення її населення [4].

Схожу політику щодо самовизначення сповідують і реалізують інші країни англо-американської правової системи, зокрема Канада та США. Так, у Канаді вперше за кілька десятиліть здійснено зміну меж адміністративно-територіальних одиниць з огляду на необхідність задоволення інтересів корінного народу інуїтів (ескімосів), пов'язаних з реалізацією ними свого права на самовизначення; двічі в державі (в 1980 р. і 1995 р.) було проведено референдуми щодо відокремлення Квебеку як однієї з провінцій держави. Так само і Сполучені Штати Америки пішли на поступки вимогам ескімоського населення північних графств Аляски, надавши їм самоврядування. Ці рішення обох держав переконливо засвідчують не лише їхній демократизм, але й правову традицію визнання за етнічними групами права на політичне самовизначення в межах територій їхнього споконвічного проживання і за потреби – в межах відповідних адміністративних одиниць.

Суспільно-політичні кола та уряд Канади виявили державницьку зрілість і послідовність у визнанні колективних прав людини у 1980–1990 рр., визнавши юридично та надавши змогу реалізувати право на самовизначення населенню Квебеку й Північно-західних територій держави. Так, переговори між канадським урядом та заснованою 1971 р. єдиною представницькою організацією ескімосів «Інуїт Тапірісат» про створення автономії Нунавут велися з 1974 р. У 1982 р. на Північно-західних територіях (цілісній адміністративно-територіальній одиниці із загальним населенням у 50 тис. осіб, з яких 34 % становили ескімоси, 26 % – індіанці і метиси і 40 % – нащадки європейців) проведено плебісцит щодо виокремлення її північно-східної частини. За розділення територій проголосувало 56,5 % всього населення й, зокрема, 78 % жителів «ескімоської» її частини. За подальші десять років переговорів із владою Канади було досягнуто компромісу. У грудні 1991 р. укладено так звану «Політичну угоду про Нунавут», введена в дію у квітні 1992 р. У ході проведеного в травні 1992 р. плебісциту про новий варіант розподілу регіону фактично повторилися результати попереднього волевиявлення. 1 квітня 1999 р. офіційно утворено Нунавут (у перекладі з ескімоської «Наша земля»), першу в Північній Америці територіальну автономію корінного народу – ескімосів.

Однак у рамках цього прецеденту суб'єктом самовизначення стала все ж не етнічна група ескімосів Канади, а все населення Північно-західних територій. Підтвердженням цьому стала врахована урядом Канади відмова значної частини етносу ескімосів увійти до складу новоствореної автономії. Дійсно, попри значну площу автономії Нунавут, у ній проживатиме лише дещо більше від половини 30-тисячного ескімоського населення Канади. До її складу не увійшли заселені інуїтами північні райони провінцій Квебек, Ньюфаундленд, Лабрадор та західна частина Канадської Арктики, де ескімоси проживають спільно з індіанцями та європейським населенням. За результатами плебісциту 1992 р. ці землі залишились у складі Північно-західних територій [6]. До того ж автономія Нунавут отримала статус не провінції, а території, тож її природні ресурси не належать до юрисдикції місцевої влади, а найвища влада в регіоні здійснюється за участю центру [2].

Канадська влада, дозволивши проведення двох референдумів у Квебеку щодо відокремлення, фактично визнала за франкомовною спільнотою право на самовизначення – попри те, що Франція за власними етнічними групами такого права не визнає і тривалий час не визнавала самої правової категорії «меншини» щодо громадян Франції. Це визнання набуло юридичного оформлення у рішенні Верховного Суду Канади щодо запиту про відокремлення Квебеку від 1998 р. У своєму рішенні Суд зазначив, що Квебек не може відокремитися від Канади в односторонньому порядку, разом із тим засвідчене на референдумі чітко виражене бажання відокремитися повинно привести до переговорів між Квебеком і урядом Канади щодо такого відокремлення [3]. Отже, приналежність Канади до держав англосаксонської правової традиції зумовила потенційну можливість сепаратизму і пошук конституційних шляхів вирішення проблеми сепаратизму Квебеку – саме таким шляхом стало визнання у судовому рішенні принципу самовизначення провінції Канади за умов засвідченої згоди її населення, а також можливості його реалізації за наслідками політичних переговорів.

При цьому прихильники збереження єдності Канади у пошуках політико-правової противаги квебекському сепаратизму, правомірної з огляду на приписи міжнародного права та придатної для ефективної її пропаганди, не маючи змоги юридично заперечити прагнення франкоканадців Квебеку до відокремлення, – фактично стали на шлях безумовного визнання права на самовизначення за будь-якою зацікавленою в цьому

етнічною групою незалежно від її чисельності та перебування в складі певної адміністративно-територіальної одиниці Канади. Ця принципово нова правова концепція фактично передбачала визнання права на самовизначення не за всім населенням адміністративної одиниці відповідно до висловленої волі більшості, а лише за тією політично активною його частиною, що чітко висловилося за самостійність. Практичне її використання в реаліях Канади звелось до пошуку аргументів для виправдання ймовірного розчленування Квебеку, тобто гіпотетичної передачі Канаді окремих частин його території у разі проголошення суверенітету провінції. Варто зазначити, попри певний популізм цієї ідеї, вона знаходила підтримку значної частини англомовного населення Квебеку. Щоправда, концепція не мала широкої підтримки серед політичних еліт Канади з огляду на її суперечність із канадською Конституцією, за якою кордони будь-якої провінції не можуть бути зміненими без її згоди. Та, з другого боку, Квебек теж порушив би Конституцію Канади, оголосивши в односторонньому порядку про свій вихід з її складу [7].

Регулювання етнополітичної сфери Сполученого Королівства, запозичене іншими державами англосаксонської правової традиції, насам-

перед Канадою, має свої специфічні, відповідні нормам міжнародного права, ознаки:

- 1) право на самовизначення визнається за широким колом суб'єктів – регіоном чи етнічною групою (Квебек), корінним народом (Нунавут) або за населенням адміністративно-територіальної одиниці (АТО), як-от Ірландія, Шотландія;
- 2) етнічна група може реалізувати самовизначення винятково за висловлення згоди на це більшості населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці – тобто етнічна група не має права на самовизначення шляхом одностороннього виділення території свого проживання зі складу відповідної АТО (угода щодо Північної Ірландії та рішення ВСУ Канади щодо референдуму в Квебеку);
- 3) у той же час у разі реалізації етнічною групою свого права на відокремлення за згоди більшості населення такої АТО – право на самовизначення може здобути й незгідна з рішенням етнічної групи меншість цієї АТО, що може призвести до поділу АТО в інтересах лояльного до метрополії населення;
- 4) право самовизначення мають як національні меншини, так і корінні народи.

Список літератури

1. Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland, Edinburgh, 15 October 2012 [Електронний ресурс]. – The official site of the British Prime Minister's Office. – Режим доступу: <http://www.number10.gov.uk/wp-content/uploads/2012/10/Agreement-final-for-signing.pdf>. – Назва з екрана.
2. Nunavut Land Claims Agreement Act 1993, с. 29. № 28.7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws.justice.gc.ca/en/>. – Назва з екрана.
3. Reference re Secession of Quebec [1998] 2S.C.R.217. – Режим доступу: <http://scc.lexum.umontreal.ca/en/1998/1998rcs2-217/1998rcs2-217.html>. – Назва з екрана.
4. The Northern Ireland Peace Agreement. The Agreement reached in the multi-party negotiations 10 April 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/IE%20GB_980410_Northern%20Ireland%20Agreement.pdf. – Назва з екрана.
5. Stepanek L. Minorities in Europe – the Divergence of Law and Policy / L. Stepanek // Society Institute's EU Monitoring and Advocacy Program. – 2002. – Режим доступу: <http://www.eumar.org>. – Назва з екрана.
6. Богданова А. Н. Местное самоуправление аборигенов Канады / А. Н. Богданова // Илин. – 1997. – № 1–2 (9–10).
7. Катеринчук П. М. Еволюція канадського федералізму та проблема Квебека (80–90-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандид. політ. наук. : спец. 23.00.02 «Політичні інститути, процеси, технології» [Електронний ресурс] / П. М. Катеринчук. – Чернівці : ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2003. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-gu.net/inode/17407.html>. – Назва з екрана.

O. Kurinni

COMMON LAW MODEL (TRADITION) OF THE REALIZATION OF PEOPLES' RIGHT TO SELF-DETERMINATION

The article deals with the mechanisms of providing and implementing the right to political self-determination into the legal systems of major common law states.

Keywords: right to self-determination, common law tradition, United Kingdom, Northern Ireland, Canada, Quebec, Nunavut, autonomy.

Матеріал надійшов 26.03.2013